

RIIGIKOGU KANTSELEI ÕIGUS- JA ANALÜÜSIOSAKOND

Väärinfo ja selle leviku tõkestamine Euroopa Liidus

Nr 7

19.04.2021

Mis on väärinfo?

Väärinfo ehk **desinformatsioon** on Euroopa Komisjoni sõnastatuna tõendatult vale või eksitav teave, mida luuakse, esitatakse ja levitatakse majandusliku kasu teenimise või üldsuse tahtliku petmise eesmärgil ja mis võib põhjustada avalikku kahju. Avaliku kahju all peetakse seejuures silmas demokraatlike protsesside, nagu nt valimiste manipuleerimist, aga ka kahju põhjustamist inimeste tervisele, keskkonnale, julgeolekule või muudele avalikele hüvedele.¹ Nii võib näiteks tervisele tekitatav kahju väljenduda libaravimite või -ravimeetodite propageerimises.² Seevastu ei peeta väärinfoks tahtmatuid vigu ja eksimusi, samuti satiiri ja paroodiat, aga ka parteipoliitilisi või muid mitteerapooletuid uudiseid ja kommentaare, mille erapoolikus on selgesti eristatav.³

Väärinfo võib seonduda **viha**- ehk **vaenukõnega**, seda juhul, kui luuakse, esitatakse ja levitatakse teadvalt valet ja eksitavat halvustavat teavet haavatavate inimgruppide, nagu nt rahvusvähemuste või teatud usutunnistusega inimeste kohta, eesmärgiga ässitada teisi ühiskonnaliikmeid üles neid verbaalselt või füüsiliselt ründama, tekitades sellega ühiskonnas ebastabiilsust ja turvatunde kadu. Selliselt viis 2014. aastal Myanmaris Facebookis levitatatud väärteave muslimist poeomaniku poolt oma budistist töötaja vägistamise kohta usugruppide vaheliste rahunutusteni, mille tagajärjel oli ka hukkunuid.⁴

Sageli kasutatakse väärinfo vastena ingliskeelset väljendit *fake news* (võltsuudised). Selle mõiste kasutamisel tuleb olla ettevaatlik. Teatud mõjukad poltiikud peavad *fake news*'i all silmas neile mittemeelepäraseid teavet, aga mitte väärinfot selle algses tähenduses. Seetõttu on eksperdid hakanud väärinfo kontekstis selle väljendi kasutamisest viimasel ajal hoiduma.⁵

Kus ja millises vormis väärinfot levitatakse?

Interneti laialdane kasutuselevõtt on suurendanud enneolematult inimestele kättesaadava teabe mitmekesisust ja mahtu, ent selle varjuküljena teinud võimalikuks ka väärinfo ulatusliku leviku. Peamiselt kasutatakse väärinfo levitamiseks ja võimendamiseks sotsiaalmeedia platvorme (nt

¹ Euroopa Komisjon. Komisjoni teatis Euroopa Parlamendile, Nõukogule, Euroopa Majandus- ja Sotsiaalkomiteele ning Regioonide Komiteele. Euroopa lähenemisviis veebis leviva väärinfoga võitlemiseks. COM(2018) 236 final, lk-d 3–4; Euroopa Komisjon. Liidu välisasjade ja julgeolekupoliitika kõrge esindaja. Ühisteadis Euroopa Parlamendile, Euroopa Ülemkogule, Nõukogule, Euroopa Majandus- ja Sotsiaalkomiteele ning Regioonide Komiteele. Väärinfovastane tegevuskava. JOIN(2008) 36 final, lk 1.

² Council of Europe. C. Wardle, H. Derakhshan. Information disorder: Toward an interdisciplinary framework for research and policy making. Council of Europe report DGI(2017)09, lk 10.

³ Viide 1.

⁴ Viide 2, lk-d 4 ja 42.

⁵ European Commission. A multi-dimensional approach to disinformation. Report of the independent High level Group on fake news and online disinformation. 2018, lk 5; Council on Europe (viide 2), lk-d 5, 15–16.

Facebook, Twitter), videoportaale (nt Youtube) ja otsingumootoreid (nt Google).⁶ Väärinfo edastamiseks kasutatakse mh sõnumirakendusi (nt WhatsApp), aga ka traditsioonilisemaid teabekanaleid, nagu nt televisiooni, ajalehti, veebisaite ja ahel e-kirju.⁷

Väärinfot võidakse eelnimetatud teabekanalites edastada kuulujuttude, kõnede, artiklite, uudiste või muude päevakajaliste kirjutistena, aga ka visuaalselt fotode, piltide, videote, diagrammide või meemidena (visuaalne materjal, nt foto, mille juurde on lisatud tekst), samuti helisalvestistena.⁸ Tuntud on juhtumid, kus väärinfo mõjususe suurendamiseks kombineeritakse omavahel erinevaid teabe esitamise vorme, nt esitatakse artikkel, mida on täiendatud piltide või kontekstivälise audiovisuaalse sisuga, samuti avalikustatakse ametlike dokumentide võltsinguid. Veelgi mõjusamaks väärinfoga manipuleerimise vormiks on uudsetel tehnoloogiatel põhinev **süvavõltsing** ehk inglise keeles *deepfake*.⁹

Süvavõltsingu puhul on tegemist heli- või videosalvestisega, milles on inimese välimus või häälmoonutatud või asendatud kellegi teise omaga selliselt, et see näib olevat ehtne.¹⁰ Nii saab süvavõltsingus panna inimese tegema ja ütleva just seda, mida süvavõltsingu looja soovib. Nt on levitatud hulgaliselt süvavõltsingu videoid, millel kujutatakse poliitikuid ütlemas asju, mida nad kunagi öelnud pole, või kus nad näivad olevat haiged või joobes. Seejuures, mida kaugemale süvavõltsingute loomiseks kasutatav tehnoloogia areneb, seda keerulisem on inimestel võltsinguid palja silmaga tuvastada ja loodud sisu tundub üha tõetruum (vt näiteid süvavõltsingute kohta hüperlingi kaudu viidatud [artiklist](#)).¹¹

Väärinfole on iseloomulik selle tähelepanu köitev sisu ja kaasahaarav esitamise viis, mis ajendab inimesi seda tõena võtma ning teistega jagama. Väärinfoga apelleeritakse inimeste tunnetele, kutsudes esile emotsionaalseid reaktsioone, nagu nt üleolekutunne, viha või hirm. Enamasti esitatakse väärinfot mõjuvas visuaalses vormis, s.o fotode, meemide või videotena. Seda põhjusel, et aju võtab visuaalset teavet vastu palju kiiremini kui tekstilist, millega kaasneb ka kriitikameele vähenemine. Tüüpiliselt jutustatakse väärinfona mõjuv lugu, mis paigutub hästi teatud käsitlusmaailma asjadest. Nii avaldati väärinfo sellest, kuidas Emmanuel Macroni presidendikampaaniat rahastati Saudi Araabiast. Kusjuures väärinfo kinnistamiseks seda tihti korratakse erineval viisil.¹²

Väärinfo on sageli suunatud poliitiliste vaadete, rahvuste, rasside, etniliste- ja usugruppide ning inimeste sotsiaal-majandusliku seisuse erinevuste rõhutamisele ning seda levitatakse sarnase eluvaatega inimesi, kes on vastavale infole eriti vastuvõtlikud, ühendavates infokanalites, ehk nn **kõlakodades** (ingl *echo chambers*). Neis kõlakodades, nt Facebooki gruppides, luuakse patuoinaid, kinnistatakse eelarvamusi, süvendatakse „meie versus nemad“ mentaliteeti ning äärmuslikel juhtudel õigustatakse vägivalda. Kõlakodades lõkkele puhutud väärinfo jõuab sealt aeg-ajalt edasi avalikkuse ette, kus käsitletakse seda faktina, mille tulemusena saab risustatud avalik informatsioon.¹³

Kes väärinfot loob ja levitab?

Väärinfo loojateks ja levitajateks on tihtipeale välisriikide eriteenistused, aga nendeks võivad olla ka erinevad juriidilised isikud ning teatud uskumusi jagavad inimgrupid.¹⁴

⁶ Euroopa Komisjon. Komisjoni teatis Euroopa Parlamendile, Nõukogule, Euroopa Majandus- ja Sotsiaalkomiteele ning Regioonide Komiteele. Euroopa lähenemisviis veebis leviva väärinfoga võitlemiseks. COM(2018) 236 final, lk-d 1–2.

⁷ Euroopa Komisjon. Liidu välisasjade ja julgeolekupoliitika kõrge esindaja. Ühisteatis Euroopa Parlamendile, Euroopa Ülemkogule, Nõukogule, Euroopa Majandus- ja Sotsiaalkomiteele ning Regioonide Komiteele. Väärinfovastane tegevuskava. JOIN(2008) 36 final, lk 4.

⁸ Viide 2, lk 26.

⁹ Viide 6, lk 5; viide 7, lk 4.

¹⁰ Cambridge Dictionary.

¹¹ A. Siibak, K. Kikerpill, M. Himma. Milliseid vorme valeinfo võtab ja kuidas see levib?

¹² Viide 2, lk-d 7, 21, 39, 41, 43 ja 79.

¹³ Samas, lk-d 4, 42 ja 50.

¹⁴ Samas, lk 26.

Kuigi väärinfot levitavaid riike on mitmeid, kerkivad neist iseäranis esile Vene Föderatsioon ja Hiina Rahvavabariik.¹⁵ Väärinfo süstemaatiline, hästi rahastatud ja laiahaardeline levitamine Venemaa poolt kujutab endast hübriidsõja ühte osa, mille juurde kuuluvad ka teiste riikide vastased küberrünnakud ja võrkude häkkimine.¹⁶ Veelgi täpsemalt väljendades on tegemist **infosõjaga** (ingl *information warfare*), s.o nähtusega, kus traditsioonilise sõjapidamise asemel õonestatakse teise riigi kodanike lojaalsust oma riigi ja valitsuse suhtes, seda erinevate lugude ja müütide levitamisega, milles kasutatakse kindlaid süžeesid, pooltõdesid ja väljamõeldisi.¹⁷ Selliselt on Venemaa eriteenistused organiseerinud Facebooki kaudu erinevaid proteste teistes riikides, mille eesmärgiks on ühiskonna lõhestamine sotsiaalsel või kultuurilisel pinnal.¹⁸

Väärinfot võidakse luua ja levitada nn *fake tanks* ehk **võltsmõttekodade** abil. Tegemist on fiktiivsete üksustega, kelle esindajad esitlevad end televisioonis, raadios ning mujal meedias sõltumatute mõttekodade (ingl *think tanks*) teadlastena, ent kes tegelikult kaitsevad teatud varjatud rahastajate kitsaid huve.¹⁹

Väärinfo loojateks võivad olla ka üksikisikud või nende grupid, keda ajendab selleks teatud vaateid jagavate inimeste hulka kuulumise tahe, aga samuti mõju ja tähelepanu pälvimise soov.²⁰

Kuidas väärinfot levitatakse ja selle usutavust suurendatakse?

Inimeste kõrval, kes väärinfot tõena võtavad ja seda pahaaimamatult edasi jagavad, kasutatakse väärinfo levitamiseks ja võimendamiseks üha enam automatiseerimist. Seda tehakse sageli **bot** ehk robotprogrammi kaudu. Tegemist on automaatse kontoga, millelt tehakse päevas keskmiselt üle 50 postituse. Nii on NATO uuringus leitud, et kaks kolmest Twitteri venekeelsest kontost, millelt tehti postitusi NATO kohaloleku kohta Balti riikides ja Poolas, olid botid. Lisaks väärinfo massilisele levitamisele kasutatakse robotprogramme väärinfo nähtavuse ja usutavuse tõstmiseks. Nii antakse bottide abil Facebookis levivale väärinfole laike ja jagatakse seda, aga ka mõjutatakse online hääletusi ja antakse hinnanguid netikommentaariidele. Analoogselt bottidega kasutatakse väärinfo esiletoomiseks **küborg-kontosid** (ingl *cyborg account*), s.o kontosid, mida juhitakse nii tarkvara kui ka inimese poolt, aga samuti **klikifarme** (ingl *click farms*), kus klikke annavad selleks palgatud inimesed.²¹

Kui botte, küborg-kontosid ja klikifarme kasutatakse väärinfo ulatuslikuks laialipaiskamiseks, selle esiletoomiseks ja usutavuse tõstmiseks, siis **netitrollide** (ingl *trolls*) ja **trollivabrikute** (ingl *troll factories*) eesmärgiks on eeskätt vaigistada halvustamise, naeruvääristamise või ähvardamisega kõik need, kes seavad väärinfo kahtluse alla või püüavad seda kummutada. Netitrollideks on inimesed, kes täidavad seda rolli kasutaja- või netinime all.²² Trollivabrikute puhul täidetakse sama eesmärki erinevate inimeste poolt organiseeritult.²³

¹⁵ Euroopa Komisjon. Liidu välisasjade ja julgeolekupoliitika kõrge esindaja. Ühisteatis Euroopa Parlamendile, Euroopa Ülemkogule, Nõukogule, Euroopa Majandus- ja Sotsiaalkomiteele ning Regioonide Komiteele. Võitlus COVID-19 kohta levitatava väärinfo – faktid selgeks. JOIN(2020) 8 final, lk-d 3–4; viide 7, lk 4.

¹⁶ Viide 7, lk-d 3–4.

¹⁷ Tõesõna.ee. Mis on infosõda?

¹⁸ Viide 2, lk 35.

¹⁹ Samas, lk 33.

²⁰ Samas, lk-d 26, 32, 36–37.

²¹ Samas, lk-d 26, 38 ja 47.

²² Samas, lk 32.

²³ Cambridge Dictionary.

Kuidas väärinfo levikut Euroopa Liidus tõkestatakse?

Euroopa Komisjon avalikustas 2018. aastal väärinfot käsitleva tegevusjuhendi, millega on ühinenud veebiplatvormid nt Facebook, Google, Youtube, Twitter ja Mozilla.²⁴ Juhendi järgi kohustuvad veebiplatvormid kitsendama väärinfo pakkujate võimalusi reklaamitulude teenimiseks, märgistama robotprogrammidele saadetud teabe, et see oleks eristatav reaalsest inimeste avaldatud teabest, samuti sulgema võltskontosid ning avalikustama teabe usaldusväärsuse näitajad ja teabe allikad, samuti looma kasutajatele juurdepääsu muudele teabeallikatele, et nad saaksid hõlpsalt teabe paikapidavust muude allikate põhjal kontrollida. Juhendiga ühinenud veebiplatvormid kohustusid komisjonile ja avalikkusele andma teada, mida nad juhendi täitmiseks ette võtnud on.²⁵ Veebiplatvormide aruanded on avalikustatud Euroopa Komisjoni veebilehel.²⁶

Muude meetoditena väärinfo leviku tõkestamisel soovib Euroopa Komisjon suurendada kodanike meediapädevust, rakendada väärinfo massilisest levikust teavitavaid kiirhoiatussüsteeme, toetada sõltumatut meediat ja kvaliteetajakirjandust, samuti koostööd teadlaste ja sõltumatute faktikontrollijatega (ingl *fact checkers*).²⁷

Kokkuvõte

Väärinfo näol on tegemist teadvalt vale teabega, mida luuakse ja levitatakse pahatahtlikult või kasu saamise eesmärgil ning millega tekitatakse ühiskonnale kahju. Selliseks kahjuks võib olla nt demokraatlike valimiste manipuleerimine või libaravimeetodite ja -ravimite populariseerimisega rahva tervise kahjustamine.

Interneti abil on väärinfo levitamine muutunud eriti lihtsaks ja kiireks: selleks kasutatakse erinevaid sotsiaalmeedia platvorme, videoportaale, otsingumootoreid ning sõnumirakendusi. Väärinfot võidakse avaldada tekstide, fotode, videote, helisalvestiste või mis tahes muus vormis, ent selle ühistunnuseks on teabe kaasahaaravus ja tunnete rõhumine, et suurendada väärteabe mõju. Väärinfo levitajateks on eeskätt välisriikide eriteenistused, aga ka muud isikud, kelle eesmärgiks on kujundada inimeste meelsust teatud küsimuses viisil, mis on neile kasulik. Väärinfo leviku laiendamiseks, võimendamiseks ja usutavuse suurendamiseks on võetud kasutusele automatiseeritud lahendustena botid ja küborg-kontod ning inimtööjõudu kasutades klikifarmid, trollid ja trollivabrikud.

Euroopa Komisjon on väärinfoga võitlemiseks töötanud välja tegevusjuhendi, millega on ühinenud mitmed tuntud veebiplatvormid. Samuti on komisjonil väärinfo tõkestamiseks kavas edendada kodanike meediapädevust, rakendada väärteabe leviku kiirhoiatussüsteeme, toetada meediat ja kvaliteetajakirjandust ning teha koostööd teadlaste ja faktikontrollijatega.

Tiina Kuusmann

nõunik

tiina.kuusmann@riigikogu.ee

²⁴ Viide 7, lk 8.

²⁵ Euroopa Komisjon. Väärinfot käsitlev EL tegevusjuhend.

²⁶ Euroopa Komisjoni veebileht: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/code-practice-disinformation>

²⁷ Viide 7, lk-d 7–11.

Kasutatud allikad

1. [A. Siibak, K. Kikerpill, M. Himma. ERR. Milliseid vorme valeinfo võtab ja kuidas see levib?](#)
2. [Cambridge Dictionary.](#)
3. [Council of Europe. C. Wardle, H. Derakhshan. Information disorder: Toward an interdisciplinary framework for research and policy making. Council of Europe report DGI\(2017\)09](#)
4. [Euroopa Komisjon. Komisjoni teatis Euroopa Parlamendile, Nõukogule, Euroopa Majandus- ja Sotsiaalkomiteele ning Regioonide Komiteele. Euroopa lähenemisviis veebis leviva väärinfoga võitlemiseks. COM\(2018\) 236 final](#)
5. [Euroopa Komisjon. Liidu välisasjade ja julgeolekupoliitika kõrge esindaja. Ühisteatis Euroopa Parlamendile, Euroopa Ülemkogule, Nõukogule, Euroopa Majandus- ja Sotsiaalkomiteele ning Regioonide Komiteele. Võitlus COVID-19 kohta levitatava väärinfoga – faktid selgeks. JOIN\(2020\) 8 final](#)
6. [Euroopa Komisjon. Liidu välisasjade ja julgeolekupoliitika kõrge esindaja. Ühisteatis Euroopa Parlamendile, Euroopa Ülemkogule, Nõukogule, Euroopa Majandus- ja Sotsiaalkomiteele ning Regioonide Komiteele. Väärinfovastane tegevuskava. JOIN\(2008\) 36 final](#)
7. [Euroopa Komisjon. Veebileht. Väärinfot käsitlev EL tegevusjuhend.](#)
8. [European Commission. A multi-dimensional approach to disinformation. Report of the independent High level Group on fake news and online disinformation. 2018](#)
9. [Tõesõna.ee. Mis on infosõda?](#)

Õigus- ja analüüsiosakond on Riigikogu struktuuriüksus, mis nõustab parlamendiliikmeid ja nende heaks töötavaid ametnikke. Käesolev teemaleht on koostatud osakonna algatusel. Autorid on valmis arutlema töö sisu üle ja kommentaarid on teretulnud.